

УДК 783.6 (477.87) "17/18"

ЗАДОРОЖНИЙ І. З.,

доцент кафедри співу, дирижування
і музично-теоретичної дисципліни
Мукачівського державного університету,
кандидат мистецтвознавства,
м. Мукачево, Україна

**РУКОПИСНІ ІРМОЛОГІОНИ
ІВАНА ЮГАСЕВИЧА-СКЛЯРСЬКОГО –
ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕНЬ
ЦЕРКОВНО-СПІВОЧИХ ТРАДИЦІЙ
ЗАКАРПАТТЯ XVIII-XIX СТОЛІТЬ**

Задорожний І. З. Рукописні ірмологіони Івана Югасевича-Склярського – важливе джерело досліджень церковно-співочих традицій Закарпаття XVIII-XIX століть. У статті розглядається структура, зміст рукописних ірмологіонів Івана Югасевича-Склярського, відзначається збереження жанрів та напівів ірмолойної традиції. Отримані дані доповнюють наші уявлення про функціонування сакральної монодії в Закарпатті XVIII-XIX століть.

Ключові слова: сакральна монодія, ірмологіон, богослуження, Закарпаття

Задорожний И. З. Рукописные ирмологионы Ивана Югасевича-Склярского – важный источник исследованных церковно-певческих традиций Закарпатья. В статье рассматриваются структура, содержание рукописных ирмологионов Ивана Югасевича-Склярского, отмечается сохранение жанров и напевов ирмолойной традиции. Эти данные дополняют наши представления о функционировании сакральной монодии в Закарпатье XVIII-XIX веков.

Ключевые слова: сакральная монодия, ирмологион, богослужение, Закарпатье.

Zadorozhnyi I. Z. Handwritten heirmologhions by Ivan Yuhasevych-Skliarskyi is an important source of researches of church-singing traditions of Transcarpathia in XVIII-XIX centuries. A structure, maintenance of handwritten heirmologhions by Ivan Yuhasevych-Skliarskyi is examined in the article, maintenance of genres is marked. Finding complement our ideas about functioning of sacral monophony in Transcarpathia in XVIII - XIX centuries.

Keywords: sacral monody, Heirmologion, church-service, Transcarpathia.

© Задорожний І. З., 2015

Постановка проблеми. Активні процеси відродження християнських духовних цінностей, помітні зрушення у вивченні давньої української музики, зокрема її важливої складової – сакральної монодії, та пошуки шляхів гуманізації освіти повинні носити системний характер, опиратися на нові наукові дослідження, враховувати освітній досвід минулих поколінь, регіональні народнописенні і релігійні традиції, які виявляють вікову стійкість і становлять частину духовної культури народу.

Саме найдавнішу і найтривалішу верству музичної культури Закарпаття представляє церковна монодія, яка розвивалася протягом багатьох століть, починаючи з моменту прийняття християнства та його богослужбових форм аж до XX століття, коли були зредаговані та видані збірники Бокшая-Малинича, Хоми, о. С. Папа. Незважаючи на різні соціально-політичні і культурні обставини, церковна монодія складала важливі основи музичного професіоналізму, під її впливом формувалися стильові засади українського музичного мистецтва і загалом ментальність народу.

Одним із найяскравіших підтверджень цього є рукописні і друковані ірмологіони (ірмолої), [2] які представляють важливий джерельний матеріал вивчення церковного монодичного співу України, і практики Мукачівської єпархії XVII-XIX ст. зокрема.

Творцями рукописних ірмологіонів були дяко-учителі, регенти і церковні співці, священники та ченці, представники широкого кола інтелігенції і духовного сану.

У розвитку церковно-пісенної культури Закарпаття кінця XVIII – поч. XIX століть вагоме значення має знаний дяко-учитель, художник-графік Іван Югасевич Склярський (1741-1814), який відзначився широкими освітніми та художньо-мистецькими інтересами, займався літературною діяльністю, вивчав звичаї народу, усну народну творчість. Майстерно володіючи каліграфічним письмом, він створив прекрасні твори книжної графіки: Літургікон (1759), Типікон (1800), Псалтир (1804), Тріодь (1807), Пісенники, Календарі, нотні ірмолої (ірмологіони).

Мета. Збережені рукописні ірмолої І. Югасевича є важливими пам'ятками церковно-пісенних традицій краю. На сьогодні вони дають можливість простежити збереження та особливості змін давніх форм напівів, визначити репертуар жанрів церковного співу, глибше усвідомити їх музично-стилістичні особливості. Зупинимось лише на деяких аспектах зазначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. З другої половини XVI століття в українській монодії простежуються активні процеси синтезу різних культурних традицій (руського ірмолойного співу, трансплантованої новогорецької та балканослов'янської монодії, що сприяло оновленню традиційного ірмолойного репертуару, зумовлювало появу нових варіантів напівів [4: 23]. Ці особливості певною мірою спостерігаємо і в рукописних ірмологіонах, що використовувались в богослужбовій практиці Мукачівської єпархії.

Один з Ірмологіонів Івана Югасевича

Так, у нотолінійних рукописних ірмоляях XVII-XVIII ст., які використовувались на парафіяльних осередках Мукачівської єпархії, збереглася низка вказівок на київський, болгарський, руський, грецький напиви. Наприклад, в ірмолю останньої чверті XVII ст. (за каталогом Ю. Ясіновського № 216) [3], який використовувався на парафіяльних осередках Закарпаття, *Всеношне бденіє* і *Літургія* мають вказівки на київський напів, а *Бог Господь* – на болгарський [3: 201]. Літургія київського напіву, поліелей *Хваліте імя Гоподне* та кондак *Пресвятій Богородиці* – руського напіву, зазначені в рукописному ірмолю кінця XVII – початку XVIII ст. (№ 397, належав жителю с. Шайопалфалва Михайлу Фекете) [3: 270]. У рукописі першої половини XVIII ст. (використовувався у с. Данилово, Тячівський район) *Літургія* та *Бог Господь* мають вказівки на київський напів, але нерідко трапляється паралельно ще й варіант болгарського напіву, наприклад, в ірмолю кінця XVII ст. [3: 271].

Досить часто у записах зазначалася належність кондака Пресвятій Богородиці («Взбранной воеводи») до київського напіву (рукопис № 479), а також до київського і болгарського (рукопис № 289). Поряд з цим, у рукописі позначено належність до болгарського напіву стихир у 5 неділю великого посту *Ніст царство боже, Воскреси Боже*, канону на *В'їхання, подобних на Господи возвах* [3: 233].

Вказівки на болгарські напиви, зокрема *Воскреси Боже*, знаходимо в рукописних Ірмоляях № 129 [с. 164], № 480 [с. 296], *Бог Господь* № 672 [3: 362], № 807 [3: 406], у збірнику № 219 зустрічається грецький напів *Агіос о Теос* (Святий Боже) [3: 202].

Слід відзначити, що в рукописних ірмологіях Югасевича та в багатьох збірниках пізнішого походження не подавались вказівки на походження напівів, проте музичний матеріал засвідчує їх поширення у місцевій церковно-співочій практиці. Так, задостойник *О Тебі радується* болгарського, київського, острозького напівів, який виконується в Літургії Василя Великого, отримав значне поширення на загальноукраїнському просторі, а також відомий у різних мелодичних варіантах і на Закарпатті, наприклад, в рукописних ірмоляях Югасевича [1: 47-51].

Саме в ірмоляях Югасевича подається варіант задостойника *О Тебі радується* острозько-волинського напіву. Порівнюючи із зразками з рукописного ірмолю 1634-1650 рр. (№ 29) [3: 114], у рукописах Югасевича мелоритміка зазнає певних змін і скорочення у розспівуванні тексту, та все ж у цьому напіві зберігаються основні особливості музичної лексики – широке мелодичне дихання, злиття фраз у суцільну наспівну течію [5: 87], водночас і збереження структури композиції музично-словесного тексту острозького зразка.

Більшість рукописів І. Югасевича належить до календарно-мінейного структурного типу, де вибрані святкові напиви, переважно ірмоси канонів та окремі стихири, впорядковано за церковним календарем. Календарно-мінейний структурний тип ірмолю переважно побутував на Лемківщині, Бойківщині та Закарпатті, у чому чітко простежується орієнтація на потреби дяківської практики. Це добре підтверджується і діяльністю І. Югасевича. Якщо його ранній рукописний ірмолю 1784-1785 років належав до грецького структурного типу, то наступні збірники він створював у відповідності до укладу календарно-мінейного типу.

Так, в ірмолю 1784-1785 року основний розділ складає Октоїх-Ірмолог, де ірмоси розташовані за канонами (арк. 2-256), подібні (арк. 257-268) та стихири на свята: на Різдво Христове, Воздвиження, Покров Пресв. Богородиці, арх. Михаїлу, на Введення Пресв. Богородиці, поліелей *На ріці Вавилонській*, два прокімни у великий піст *Не отирати лица твоєго* та *Дал єси достояніє*, літургія *Преждеосвященна*, задостойник *О тебе радується*, стихири у велику п'ятницю *Тебе одіячагося світом*, св. Духу *Прийдіте людіє*, Преображенню, Успінню пресв. Богородиці, на прокляття єретиків *Іже образу твоєму* (арк. 267 – зв. 281).

У рукописному ірмолю 1809 року, що належить до календарно-мінейного структурного типу, у перших двох коротких розділах подано воскресні ірмоси октоїха та подібні. У центральному розділі – ірмоси та вибрані стихири на свята церковного року, починаючи з неділі перед Різдвом Христовим і включаючи піснеспіви Тріоді. Кількість ірмосів у кожному гласі та відповідні канони свят обох збірників в основному співпадають. Виняток становлять столпові ірмоси, які не зафіксовані у збірнику 1809 року, відсутні ірмоси канону Гр. Богослову (трьом святителям) у 1 гласі, ап. Андрею у 6 гласі. Водночас в ірмолю 1809 року І. Югасевич подає два канони на Зішестя у 4 і 7 гласах.

Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 200-літтю з дня смерті та 273-літтю з дня народження Івана Югасевича, 18 грудня 2014 року в Закарпатському художньому інституті в Ужгороді

Слід відзначити, що на формування репертуару певною мірою мав вплив і перелік так званих декретальних свят Мукачівської єпархії, затверджених австрійською імператрицею Марією Терезією у період правління єпископа Андрія Бачинського.

Проведений огляд змісту рукописних нотолінійних ірмоліів XVII-XVIII ст. та рукописів Івана Югасевича-Склярського вказує на досить стабільний репертуар ірмосів канонів свят та пам'яті святих. В ірмологіонах І. Югасевича досить повно представлені піснеспіви Пісної Трійди, наявні два канони Різду Христовому, Богоявленню, Зішестю Св. Духа чи, наприклад, канона Трьом святих, що не завжди виявляємо в інших рукописних збірниках. Водночас, слід відзначити, що загальна кількість ірмосів у рукописах XVIII ст. поступово зменшувалась.

Однією із особливостей формування жанрів у рукописах І. Югасевича було те, що він обов'язково подавав складні, масштабні композиції, як-от догматики з богородичними (виконуються на Вечірні), перед ірмосами канона Різду Христовому записував піснеспів «Всяческая Денесь радосте», що виконується замість «Молитв ради», стихиру по Євангелії «Слава в вишних Богу». Серед додаткових співів у каноні Різду Христовому після ірмоса 6 пісні подає кондак «Дівая десь», а також після 9 пісні канону світилен «Посѣтил ны естъ свѣше Спас наш» та стихиру «Денес Христос въ Вивлеемѣ враждається», що в цілому засвідчує прагнення укладача повніше забезпечити необхідними піснеспівами окремі святкові відправи.

Висновки і перспективи. Таким чином, рукописні ірмологіони І. Югасевича-Склярського представляють важливий джерельний матеріал досліджень особливостей церковно-співочих традицій, добре висвітлюють процес відбору репертуару, збереження та поширення варіантів давніх напівів у богослужбовій практиці Мукачівської єпархії XVIII-XIX століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Задорожний І. Утвердження київської спадщини у церковному співі Закарпаття // *Καλοφονία: Науковий збірник з історії церковної монодії та гимнографії*. – Львів: Видавництво УКУ, 2006. – С. 47-51.
2. Ясіновський Ю. Український нотолінійний Ірмолой як тип гимнографічного збірника: зміст, структура // *Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка*. – Том ССХХVI. Праці Музикознавчої комісії. – Львів: НТШ, 1993. – С. 41-56.
3. Ясіновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолой 16-18 століть. – Львів: Видавництво отців василіян «Місіонер», 1996.
4. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII століття. – Київ-Львів-Полтава: НТШ, 2002.
5. Цалай-Якименко О., Ю. Ясіновський. Музичне мистецтво давнього Острога // *Острозька давнина. Дослідження і матеріали*. Ч.1. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995.